

Історія

УДК 94(477)"04/17":930.1

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20486131>**Середньовічна й ранньомодерна історія України у візії Дениса Коренця****Муха Віталій Володимирович,**

аспірант кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини

Національного університету «Львівська політехніка»,

Львів, Україна, <https://orcid.org/0009-0008-9163-1970>**Прийнято: 14.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026**

Анотація: *Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення української історіографічної спадщини першої половини ХХ ст. та аналізу концептуальних підходів до осмислення минулого України. Особливе місце у цьому контексті займають наукові праці Д. Коренця, у яких відображено характерні риси української національної історичної думки вищезазначеного періоду. У розвідці проаналізовано бачення середньовічної та ранньомодерної історії України у працях відомого українського вченого та громадсько-політичного діяча.*

Основну увагу у статті зосереджено на інтерпретації автором ключових етапів українського історичного процесу від доби Київської Русі до козацько-гетьманського періоду. Досліджено концептуальні засади історичних поглядів Д. Коренця, показано, що центральне місце у його історичній концепції займала ідея безперервності розвитку українського народу та його державницьких традицій.

Проаналізовано трактування Д. Коренцем періоду Київської Русі як першої форми української державності, охарактеризовано діяльність Володимира Великого та Ярослава Мудрого, яких вчений трактував як творців могутньої державної системи. З'ясовано, що історик особливого значення надавав процесу християнізації Русі, розглядаючи його як важливий цивілізаційний чинник інтеграції українських земель у європейський культурний простір. Водночас Д. Коренець критично оцінював процеси політичної децентралізації та князівських міжусобиць, які, на його думку, стали однією з причин ослаблення Русі.

Наукова новизна статті полягає у тому, що уперше в українській історіографії: проаналізовано погляди Д. Коренця щодо середньовічної та ранньомодерної історії України; охарактеризовано особливості інтерпретації ученим політичної, культурної та цивілізаційної ролі Київської Русі як першої форми української державності; доведено, що історична концепція історика ґрунтувалася на ідеї спадкоємності державницьких традицій.

Встановлено, що автор надавав особливого значення проблемі української державності та історичної тяглості політичної традиції. У статті також розглянуто історіософські погляди Д. Коренця, проаналізовано особливості поєднання наукового та національно-просвітницького підходів у творчості дослідника. З'ясовано, що праці Дениса Коренця були спрямовані не лише на популяризацію історичних знань, але й на формування української національної свідомості. Наголошено, що історична візія Д. Коренця відображала прагнення українських інтелектуалів обґрунтувати історичну окремішність українського народу. Зроблено висновок про важливе місце праць ученого у розвитку української історіографії першої половини XX ст.

Ключові слова: Денис Коренець, українська історіографія, історіософія, середньовічна історія України, ранньомодерна історія України, Київська Русь, Галицько-Волинська держава, українське козацтво, українська державність, національна ідентичність, українська історична думка.

Medieval and Early Modern History of Ukraine in the Vision of Denys Korenets

Vitalii Mukha,

Postgraduate Student at the Department of History,
Museology and Cultural Heritage,
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0008-9163-1970>

Abstract: *The relevance of the article is determined by the necessity to study the Ukrainian historiographical legacy of the first half of the twentieth century and to analyze conceptual approaches to the interpretation of Ukraine's past. A special place in this context belongs to the scholarly works of Denys Korenets, which reflect the characteristic features of Ukrainian national historical thought of the aforementioned period. The study examines the vision of medieval and early modern Ukrainian history presented in the works of the prominent Ukrainian scholar and public-political figure.*

The article primarily focuses on the author's interpretation of the key stages of the Ukrainian historical process from the period of Kyivan Rus to the Cossack-Hetman era. The conceptual foundations of D. Korenets's historical views are investigated, demonstrating that the central element of his historical conception was

the idea of the continuity of the development of the Ukrainian people and their state-building traditions.

The paper analyzes D. Korenets's interpretation of the Kyivan Rus period as the first form of Ukrainian statehood and characterizes the activities of Volodymyr the Great and Yaroslav the Wise, whom the scholar regarded as the creators of a powerful state system. It has been established that the historian attached particular importance to the Christianization of Rus, considering it a significant civilizational factor in the integration of Ukrainian lands into the European cultural space. At the same time, D. Korenets critically assessed the processes of political decentralization and princely internecine conflicts, which, in his opinion, became one of the causes of the weakening of Rus.

The scientific novelty of the article lies in the fact that, for the first time in Ukrainian historiography, it analyzes the views of D. Korenets concerning the medieval and early modern history of Ukraine; characterizes the scholar's interpretation of the political, cultural, and civilizational role of Kyivan Rus' as the first form of Ukrainian statehood; and demonstrates that the historian's historical concept was based on the idea of the continuity of Ukrainian state-building traditions.

It has been determined that the author attached special significance to the problem of Ukrainian statehood and the historical continuity of political tradition. The article also examines the historiosophical views of D. Korenets and analyzes the specific features of the combination of scholarly and national-educational approaches in the researcher's works. It has been found that the writings of Denys Korenets were aimed not only at the popularization of historical knowledge, but also at the formation of Ukrainian national consciousness. It is emphasized that D. Korenets's historical vision reflected the aspirations of Ukrainian intellectuals to substantiate the historical distinctiveness of the Ukrainian people. The study

concludes that the scholar's works occupy an important place in the development of Ukrainian historiography of the first half of the twentieth century.

Keywords: Denys Korenets, Ukrainian historiography, historiosophy, medieval history of Ukraine, early modern history of Ukraine, Kyivan Rus, Galicia-Volhynia State, Ukrainian Cossacks, Ukrainian statehood, national identity, Ukrainian historical thought.

Постановка проблеми. На початку XX ст. в українській історіографії сформовано цілісне наукове уявлення про середньовічну та ранньомодерну історію України як єдиний безперервний процес. У цей же період відбувається переосмислення базових періодів історії України, зокрема доби Київської Русі, Галицько-Волинської держави у контексті становлення української національної історичної думки. Особливої ваги набувала проблема інтерпретації витоків української державності та визначення історичної тяглості політичних традицій. У цьому інтелектуальному полі Д. Коренець виступає як представник історіографічного напрямку, для якого характерним було прагнення інтегрувати середньовічну історію у загальну схему розвитку українського народу. У працях вченого простежується спроба концептуалізувати Київську Русь як початковий етап українського державотворення та інтерпретувати подальші історичні періоди як елементи безперервного національного розвитку. Водночас така інтерпретація відображала загальні тенденції української історіографії того часу, яка поєднувала науковий аналіз із національною інтерпретаційною рамкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах російсько-української війни сучасна українська історіографія приділяє значну увагу проблемам інтерпретації середньовічної та ранньомодерної історії України. Окремі дослідження акцентують увагу на еволюції української історіографічної думки першої половини XX ст. (активно формувалися

національно орієнтовані концепції історичного розвитку України та посилювався інтерес до проблеми історичної тягlosti української державності). У цьому контексті наукові праці, присвячені Д. Коренцю, здебільшого мають (а) оглядовий або ж (б) біобібліографічний характер. Історики відзначають його внесок у поширення історичних знань серед широкого загалу (див напр.: М. Holubka [1], О. Ковальчук [2], С. Пахолків [3] та ін.) та формування національно-патріотичного наративу, однак у сучасній українській та зарубіжній історіографії немає спеціальних комплексних розвідок, присвячених аналізу концептуального бачення середньовічної та ранньомодерної історії України Д. Коренцем.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. По-перше, українська та зарубіжна історіографія недостатньо уваги приділяє систематизації та концептуальному осмисленні поглядів Дениса Коренця на середньовічну та ранньомодерну історію України (його праці, здебільшого, розглядаються фрагментарно, без цілісного аналізу їх історіософської структури). По-друге, на сьогодні не з'ясовано, якою мірою його інтерпретації історії України відображали загальні тенденції української історіографії першої половини ХХ ст., а якою – індивідуальне авторське бачення.

Мета статті полягає у комплексному аналізі візії середньовічної та ранньомодерної історії України Д. Коренцем, а також визначенні наукової значущості спадщини ученого для розвитку української історіографії.

Формулювання цілей статті. Для реалізації мети передбачається:

- проаналізувати візію середньовічної та ранньомодерної історії України у працях Д. Коренця;
- визначити концептуальні засади історіографічних поглядів історика.
- розкрити інтерпретацію періоду Київської Русі як одного з етапів українського державотворення;

– охарактеризувати підходи Д. Коренця до проблеми української державності;

– розкрити співвідношення наукового та просвітницького компонентів у науковій спадщині Д. Коренця.

Виклад основного матеріалу. Денис Коренець – відомий український громадський діяч, науковець, активний учасник українського кооперативного руху Галичини у першій третині ХХ ст. Народився 3 квітня 1875 р. у с. Розвадів Миколаївського повіту. Після закінчення початкової школи продовжив навчання у Стрийській гімназії [4]. У 1893 р. став студентом філософського факультету Львівського університету, де студіював історію, географію, українську мову та літературу. Був одним з кращих студентів Михайла Грушевського. Родинне виховання, навчання в провідних освітніх закладах Галичини, участь у наукових семінарах під проводом М. Грушевського стали головними чинниками формування його національної ідентичності, сприяли його долученню до українського політичного та національно-просвітницького руху на початку ХХ ст. [4].

Першою науковою працею Д. Коренця стала розвідка «Зносини гетьмана Івана Виговського з Польщею в роках 1657–1658» (Львів, 1900), опублікована в «Записках НТШ». У цій роботі він, спираючись на нові джерела, досліджував події в Україні після смерті Богдана Хмельницького та обрання Івана Виговського гетьманом. Д. Коренець доводив, що Москва після Переяславської ради постійно обмежувала права козацької держави та втручалася у внутрішні справи України [5, с. 40]. У 1906 р. Д. Коренець опублікував працю «Повстання Мартина Пушкаря» (Львів, 1906), де аналізовано причини внутрішнього розбрату після смерті Б. Хмельницького. Під час перебування у Відні у 1915 р. він підготував науково-популярний «Нарис історії України». У цій праці учений намагався подати історію України доступно та цікаво для широкого кола читачів [6, с. 120].

Загалом, можемо констатувати, що важливе місце в історичній концепції Д. Коренця займала історія українського козацтва. Саме козацтво Д. Коренець вважав головною силою боротьби українського народу за свободу. Запорозька Січ трактувалася ученим як осередок військової демократії та національного життя. «Були між козаками люди різних станів: понаибільше міщан поближких міст і селяни, але бували між ними і шляхтичі, часто паничі з багатих панських родів, що йшли у степ зазнати пригод і навчити ся воєнного лицарського діла, – відзначав згодом історик. – Козаки з часом чимраз дальше запускали ся в степи на дніпровий низ і старали ся обороняти і забезпечати від Татар свої «уходи» се є землі, куди ходили на польоване. В тій цілі стали будувати на відповідних до оборони місцях засіки або «січи», се є малі кріпости, обведені деревляним частоколом і валом... Тут на острові Хортиця збудував знаменитий атаман козацький, князь Дмитро Вишневецький, оборонний замок і обсадив його козаками і поклав тим підвалини під славу Січ запорожську...» [7, с. 74].

Особливого значення надано постаті Богдана Хмельницького (характеризував його як видатного державного діяча та творця козацької держави). Історик констатував, що гетьман був змушений підписати Білоцерківський мирний договір, про те «зараз слідує року розпочав нову борбу. Для помочи в ній приєднав собі нового союзника – московського царя. В місті Переяславі 1654 р. прийшло між Хмельницьким і козацькою старшиною а царськими послами до умови» [7, с. 124]. Згодом Д. Коренець писав: «Та зараз при заключуванню переяславського договору показало ся, що инакше розуміла його Москва, а инакше Хмельницький. Хмельницький так в тій, як і в попередних умовах з Татарами і Турками, мав на цілі при помочи союзника побити зовсім Польщу і заснувати українську державу; Москва думала тільки про поширенє свого панованя на українські землі» [7, с. 124].

Загалом, можемо констатувати, що національно-визвольна війна середини XVII ст. розглядалася як один із ключових етапів української історії. Водночас Д. Коренець критично оцінював Переяславську угоду з Московією. На його думку, союз із Москвою став початком втрати української автономії. Учений вважав, що московська влада поступово ліквідувала права та вольності Гетьмана: «Такий був вислід близько двайцятьлітньої борби о волю України. Вона була знищена і поділена між дві держави, з яких кожна думала про її цілковите поневоленє. Показало ся, що не можна провідникам робити політики без народу. Старшина місто оперти ся на своїм народі, і собі його приєднати, гляділа опори в союзах з чужими і все від них, раз від Поляків, Москалів, Шведів або Татар та Турків надіяла ся долі для України. Се все відбивало ся болючо на українським народі. Він зневірював ся до своїх провідників і чимраз більше відчужував ся від них. Пропадала марно народна сила, бо не було кому її повести на добрий шлях, а з нею гинула Україна» [7, с. 139].

Значну увагу історик приділяв діяльності Івана Мазепи. Автор книги позитивно оцінював його спробу відновити незалежність України. «З гетьманованєм Мазепи зразу нічо на Україні не змінило ся. Він, як горячий український патріот, щиро бажав добра України, та розумів його на свій спосіб. Вихований в польським шляхоцьким дусі бачив він щастя України в сотвореню сильної гетьманської власти і сильного українського шляхоцького стану, на яким ся власть могла би оперти ся», – писав Д. Коренець [7, с. 146]. Поразка під Полтавою трактувалася як велика національна катастрофа.

На початку XX ст. Д. Коренець став дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), що свідчить про визнання його наукових заслуг. Учений активно публікувався в українській пресі, зокрема в газеті «Діло». У своїх статтях він порушував актуальні питання розвитку освіти, та національного відродження. Зрештою, у роки Першої світової війни він

опублікував книгу «Короткий огляд української історії»[7], що заслуговує на особливу увагу.

Вищезазначена праця Д. Коренця відображала особливості української історіографії початку ХХ ст. та мала не тільки науковий, а й виразний просвітницький характер. Її автор поставив перед собою амбітне завдання – у доступній формі подати цілісний виклад українського історичного процесу від найдавніших часів, акцентуючи увагу на безперервності розвитку українського народу та його державницьких традицій. Праця була орієнтована на широке коло читачів і мала сприяти формуванню національної свідомості українців у складних політичних умовах воєнного часу. У книзі простежується виразний вплив народницької та державницької історіографічних концепцій, які набували популярності в українській історичній науці на початку ХХ ст.

Автор книги розпочинає виклад матеріалу з найдавніших часів історії українських земель. Д. Коренець розглядає слов'ян як безпосередніх предків українського народу та надає особливого значення виникненню Київської Русі. На його думку, саме Київська держава стала першою формою української державності. Водночас у книзі наголошено на провідній ролі Києва як політичного та культурного центру Східної Європи.

Зокрема Д. Коренець писав: «Земля, яка належала до одного князя, звалася князівством. Князівства були більші і менші, а звалися від міста пр. новгородське від Новгорода, київське від Києва, перемиське від Перемишля і ін. Найславнішими і найбагатішими моїх українських князівствами стало з часом Київське князівство. Його головне місто Київ здавна мало велике значіння через те, що лежить над рікою Дніпром, головною водною дорогою України. Київські купці скуповували по цілій Україні товари, як мед, віск, шкіри і везли їх на продаж рікою Дніпром і Чорним Морем до Царгорода, головного міста грецького царства, а звідтам привозили на Україну великі

богатства, як золото і срібні прикраси, дорогі матерії, зброю, вина і т. п.» [7, с. 9].

Автор книги підкреслював високий рівень розвитку Київської Русі у період князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого та негативно оцінював князівські міжусобиці, які послабили державу. «Зібравши в одну цілість майже усі українські землі, і заволодівши ними, став князь Ярослав одним з наймогутніших володарів в тодішній Європі, – писав Д. Коренець. – Інші володарі мали за честь посвататися зі славним і могутним українським князем. Король шведський віддав йому свою дочку за жінку, а українські князівни, дочка Ярослава, віддають ся одна за норвежського, друга за французького короля. Крім сього був князь Ярослав споріднений з цісарем грецьким та з князями німецькими і угорськими» [7, с. 16].

Чимало у ваги Д. Коренець відводив зовнішнім загрозам, які існували у період Київської Русі. Особливу увагу він зосередив на половцях. «Кілька разів, рік по році, ішли наші війська в степи проти сих грабіжників, побивали їх, аж вкінці прогнали їх далеко від нашої землі. З сеї пори мала українська земля з того боку кількадесять літ супокій», – зазначав історик [7, с. 29]. Учений також наголошував, що значна заслуга в розбудові Київської Русі належала Володимиру Мономаху. «Слава Мономаха пішла по усій Україні, а Києвліани запросили його на свій престол», – констатував Д. Коренець [7, с. 30].

Водночас Д. Коренець був змушений констатувати, що «за внуків Мономаха встала давня незгода» та «прийшло до зазятої борби таки в його роді, між його старшими і молодшими внуками» [7, с. 30]. Д. Коренець писав: «Знова почало ся кликанє Половців в поміч, а їх напади на українські землі стали тим сьмилівійші, що роз'єднані князі не могли від них оборонити ся. Наслідком сего бідніє українська земля, занепадають ремесла, торгівля, багато людей знова кидає свої сторони і шукає місць захистнійших. Занепала також давня столиця України «матір українських городів» Київ, а найсумнійше було

се, що зруйнував її внук Мономаха Андрій. Сей князь жив на півночі у князівстві суздальським...» [7, с. 29].

На тлі подій у Київській Русі, Д. Коренець чимало уваги приділив Галицько-Волинській державі [7, с. 28]. Учений розглядав її як продовження традицій Київської Русі. Особливу увагу він приділяв діяльності князя Данила Романовича. На думку автора, він був одним із найвидатніших українських правителів середньовіччя. У книзі також наголошено, що українські землі зберігали власні традиції навіть у складі іноземних держав.

Водночас «монгольська навала» трактувалася Д. Коренцем як одна з найбільших трагедій української історії. «Син Темуджіна хан Батий – (ханами звали Татари своїх володарів) – пішов зі своїми ордами на північні тепер Московські землі, а опісля звернув ся на Київ, – зазначав Д. Коренець. – Києва боронив дуже хоробро намісник галицького князя Данила, але не оборонив. Впали київські мури під напором величезної сили диких орд. Татари вдерли ся у старинну українську столицю. Та Києвляни ще не давали ся, останню борбу звели з Татарами в церкві, поставленій ще сьв. Володимиром. Одначе церква завалила ся і погребала під собою недобитків. Так впав давний Київ, матір українських городів 1240 р., т. е. майже сімсот літ тому. Татари пішли дальше, забираючи по дорозі всі міста, між іншими Володимир і Галич. Відтак орди їх розділили ся: одні пішли через Карпати на Угорщину, другі на захід через Польщу і Шлеск. Одні і другі пустошили по дорозі землі і побили війська угорські та польські» [7, с. 30].

Висновки. Наукова спадщина Д. Коренця посідає вагоме місце в українській історіографії першої третини ХХ ст. На жаль, в українській історіографії відсутні наукові праці, які б присвячувалися вивченню його поглядів на середньовічну і ранньомодерну історію України. Натомість більшість досліджень акцентують увагу на його громадсько-політичну [8], [9], кооперативну [10], [11], [12], просвітницько-педагогічну [13], [14], [15]

діяльність. Формування Д. Коренця як науковця відбулося під впливом галицького освітнього середовища, де визначальну роль відіграли інтелектуальні традиції українського національного руху. Ранні праці ученого засвідчили інтерес до козацької доби (критичний аналіз українсько-московських відносин у контексті втрати державної незалежності).

У пізніших працях – у ширшому історичному контексті, Д. Коренець підкреслював значення Київської Русі як витоку української державної традиції. Він акцентував увагу на економічному та культурному розвитку Києва як політичного центра та осереддя міжнародної торгівлі. «Монгольська навала» розглядалася істориком як одна з найбільших катастроф, що призвела до руйнування давньої столиці. Водночас Галицько-Волинську державу він вважав спадкоємицею Київської Русі спадщини та важливим етапом розвитку української державності. Матеріали статті можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень, зокрема порівняльного аналізу історіографічних концепцій українських учених кінця XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел

1. Holubka M. Economic and history timeline of the consecutive events of the progressive development of the national economic education at western Ukrainian territory in a period of the early XIX – XX centuries: educational institutionalization of economic systems. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/197>
2. Ковальчук О. Освітня діяльність і педагогічні погляди Дениса Коренця в контексті розвитку українського кооперативного шкільництва в Галичині. Дисертація на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук. Львів, 2000. 212 с.
3. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів, 2014. 612 с.

4. Коренець Денис. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-3538>
5. Качор А. Денис Коренець. Начерк його життя та праці на тлі українського фахового шкільництва і сільськогосподарської кооперації в Західній Україні. Вінніпег, 1955. 72 с.
6. Товариство «Рідна школа». Історія і сучасність: Наук. альм. Київ, 2001. Ч. 1. 312 с.
7. Коренець Д. Короткий огляд української історії. Відень, 1915. 220 с.
8. Ковальчук О. Денис Коренець. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/216/1/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%20%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf>
9. Потапюк Л. Соціально-психологічний контекст становлення та розвитку педагогічно-просвітницької діяльності громад в Західній Україні (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.) : монографія. Луцьк : відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2023. 296 с.
10. Панкевич В. Визначний освітньо-кооперативний діяч Денис Коренець (1875–1946). URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Komerciynoi_Diyalnosti/Nauka/2022_3._Suchasni_naprjamy_rozvitku_ekonomiki_2022.pdf
11. Витанович І. Історія Українського Кооперативного Руху. Нью-Йорк: Товариство Української Кооперації, 1964. 350 с.
12. Гелей С., Пастушенко Р. «Просвіта» і кооперативний рух у Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 145–150.
13. Шайнер Г. Принципи організації навчально-виховного процесу у фахових школах Східної Галичини (1918–1939). URL: <http://nc-s5.npu.edu.ua/article/view/209874>

14. Гіптерс З. Реалізація педагогічних ідей Дениса Коренця в економічній освіті молоді (західноукраїнські землі кінця XIX – початку XX ст.). URL:

https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2008/2008_1_8.pdf

15. Гіптерс З., Дегтярьова Г., Курляк І. Денис Коренець – розвиток фахового шкільництва (кінець XIX – початок XX століття). *Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах: наук.-метод. зб.* Харків, 1996. С. 181–183.